

Bírálat
Kecskés Gusztáv
Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása
című akadémiai doktori értekezéséről

Mintegy másfél évtizedes kutatómunka beteljesítése Kecskés Gusztáv impozáns munkája. Első hasonló tárgyú tanulmánya még 2006-ban látott napvilágot – de ha a francia diplomácia ötevenes évek közepi, Magyarországgal és az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos nézeteit és tevékenységét, vagy a NATO hasonló aktivitását vizsgáló munkáit is tekintetbe vesszük – s miért ne tennénk, hiszen a jelen értekezés láthatóan szervesen „nőtt ki” ama kezdeményekből – akkor egy lényegében folytonos, több mint húsz éves munkálkodás megkoronázásáról beszélünk.

A menekültügynél manapság aligha van aktuálisabb, izgalmasabb és érdekfeszítőbb téma – a jelölt témaválasztása idején erre már utaltak jelek, de közben sokkal közelebb jött hozzánk a kérdés. A felvetés telitalálat. Egy manapság többnyire nyomasztónak, megoldhatatlannak, kínzó politikai és erkölcsi dilemmákat felvető kérdésről egészen különleges élmény egy olyan történetet olvasni, amikor majdnem minden másképpen történt, mint ma. Amikor nemzeti államok és nemzetközi szervezetek – sokszor ugyanazok az aktorok, akik ma is ezzel foglalkoznak – képesek voltak egy válságos helyzetet gyorsan, hatékonyan, ugyanakkor nagyvonalúan, már-már önzetlenül megoldani. Az 1956-os magyar menekültválság megoldása kétségkívül szinte tankönyvi tisztaságú példa erre.

Az értekezés, mint előljáróban Kecskés Gusztáv írja „három alapkérdésre keresi a választ: *mivel magyarázható e nemzetközi humanitárius akció rendkívüli gyorsasága és sikere? Mely intézményes szereplőkkel és hogyan zajlott le? Milyen hatással volt a nemzetközi menekültbefogadási rendszer későbbi fejlődésére?*” A válaszhoz nem állt rendelkezésre széleskörű irodalom – mert Kecskés Gusztáv munkája a téma első monografikus feldolgozása. Humanitárius akciókról, azok aktorairól persze írtak korábban is – ezt az irodalmat a jelölt körültekintően feldolgozta. Ő azonban válaszait „empirikus megközelítéssel, széleskörű nemzetközi és hazai levéltári forrásanyag és szakirodalom feldolgozása révén” igyekezett megválaszolni – és ez úttörő munka volt. A levéltári forrásanyag rendkívül gazdag – a jelölt a magyaron kívül francia, angol, belga, amerikai nemzeti levéltárakban kutatott, és bőségesen merített nemzetközi szervezetek szaklevéltáraiból, mint az Egyesült Nemzetek Szervezete és szakirányú világszervezetei, a Nemzetközi Vöröskereszt, a NATO stb.

Hogy mennyire az egész művet meghatározónak bizonyult ez a hatalmas mennyiségű elsődleges levéltári forrás, azt nem csak a roppant aprólékos, nagyon pontosan adatolt lábjegyzetapparátus mutatja. Hanem az is, hogy a munka felépítése és tárgyalása is elsősorban ezt a levéltári feltáró munkát tükrözi. Két nagy része közül az első középpontjában az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága áll, illetve az „ENSZ-család” egyéb szervezetei, a másodiknak az egyéb, a magyar menekültkérdés megoldásában szerepet játszó más szervezetek (az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága, a nemzeti Vöröskeresztek és a Vöröskeresztes Társaságok Ligája, a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottsága és a NATO) tevékenysége. Kecskés Gusztáv megfelelő arányérzékkel ismerteti e szervezetek létrejöttét, 1956 előtti tevékenységét, kitér működésük anyagi alapjára, a rendelkezésükre álló források elosztásának módszerére, jellemzi apparátusaikat, a rendkívüli helyzetekben követett protokollokat. Láthatóan úgy véli, hogy fontos szerepet játszanak a szervezeten belüli nézeteltérések, az egyes szervezeti egységek, személyiségek közötti hatásköri rivalizálás, illetve – a magyar menekültügy kezelésében – a hamarosan kialakuló egyetértés. A munka kitér a nemzetközi szervezetek működését szabályozó államközi megállapodásokra (genfi egyezmények), vagyis a jogi háttérre és nagy teret szentel a nemzetközi szervezetek és az egyes államok – így főként a magyar menekültügyben főszerepet játszó Magyarország, Ausztria és Jugoszlávia – közötti viszonyra. Egy ennyire összetett nemzetközi kapcsolattörténeti téma tárgyalása természetesen csak bizonyos súlypontokkal lehetséges. Kecskés Gusztáv láthatóan a precízen okadatolt, jogi szempontból roppant körültekintően argumentált szervezetközpontú (vagyis, bizonyos értelemben *hivatalitörténeti*) megközelítést választotta. Ez a nemzetközi kapcsolattörténet hagyományos, neoliberais institucionalista felfogása (amit akár jelezhetett volna is...). Ebben a megközelítésben a makrokörnyezetet a hidegháború első enyhülési szakaszának egy kritikus alszakasza (vagyis a magyar forradalom és közvetlen következményei) jelenti. A dolgozat e vonatkozásban elsősorban Békés Csaba munkásságára épít, aki az 1956-os válság nemzetközi vonatkozásait a legrészletesebben vizsgálta.

A krízisben a szembenálló felek között operáló nemzetközi szervezetek a nyugati emberjogi-liberális felfogás talaján állnak, de igyekeznek megőrizni *politikai* elfogulatlanságuk látszatát. Folyamatos tárgyalásban állnak a másik oldallal, a totalitáriusnak tekintett diktatúrákkal. Mindezt elsősorban cselekvőképességük megőrzése céljából teszik. A különféle szervezetek magyar kormánnyal való alkudozásai, elsősorban a családegyesítés és repatriálás kérdéseiben a doktori mű legjobban megoldott, legizgalmasabb részei közé tartoznak. Ugyanezek a szervezetek ugyanakkor kapcsolatban állnak a nagy nyugati államokkal, köztük a hidegháborús szuperhatalom Egyesült Államokkal, amelynek magatartását a természetes, sőt némi

lelkiismeretfurdalástól is fűtött segítőkészségen túl politikai célok határozzák meg: így a menekültügy propagandaértéke, a menekültek mint hírforrások „operatív értéke”, munkaereje stb. Ez a vonatkozás ugyancsak fontos szála a dolgozatnak, ha nem is annyira részletesen ábrázolt, mint az előző.

Az institucionalista felfogásból és a forráshasználatból adódóan a történet elsődleges perspektívája a hivatal belvilága. Maga a bürokratikus rendszer, amely igyekszik precízen dokumentálni tevékenységének minden mozzanatát. Számbaveszi objektumait, nyilvántartásokat, statisztikákat, kalkulációkat készít, megvonja a számszerű, számlaszerű mérleget, tömegben és kontingensben gondolkodik. Működése közben szükségszerűen lépnek fel belső és külső bürokratikus konfliktusok, rivalizálás, félreértések stb. Világos misszióját a „másik oldal” kétségbe vonja. Mivel munkatársai és az egész szervezet nyilvános térben jelenik meg, maga is befolyásolni, orientálni igyekszik a közvéleményt.

Az említett végső mérleg sikeres. A magyar menekültek befogadása bürokratikus értelemben – ellentétben azok esetével, akik a történet idején már tíz évnél régebben éltek táborokban, a második világháborút követő népmozgások, kitelepítések, üldözések, menekülések elszenvedőiként – viszonylag gyorsan rendeződött. A magyar menekültügy pozitíven befolyásolta a többi menekült ügyét világszerte. Az említett régi, legesendőbb (*hard core*) csoport sorsán is mozdított. Megkérdőjelezte az addigi menekültfogalmat és menekültügyi eljárásrendet. Széles körben elfogadottá tette *prima facie* menekült fogalmát. Újra bevezette a csoport fogalmát a menekültjogba, mert ez volt az első alkalom a Menekültügyi Egyezmény aláírása óta, amikor a menekült jogállást nem egyénileg vizsgálták, hanem csoportként. Ami manapság távolról sem ennyire nyilvánvaló.

Kecskés Gusztáv értekezése megmutatja tehát, hogy az oly gyakran bírált nemzetközi szervezeti bürokrácia ebben az esetben igen sikeresen működött. Felülmúlta önmagát. Az erre adott magyarázatok – ez volt a dolgozat első kérdése – sokrétűek. Szerepet játszott a gazdasági fellendülés, a magyar forradalommal való, másutt kiélhetetlen szolidaritás, a hidegháborús propaganda lehetőségei, az ehhez fűződő sokféle járulékos érdek, magasabb erkölcsi okok, rátermett vezetők a kulcspozíciókban, lelkes munkatársak stb. Mindez logikusak és érthető, ahogyan az egész mű szépen felépített, jól követhető, gördülékeny nyelvezetben íródott.

Mégis marad hiányérzetünk.

Közülük az első dolgozat vállalt és következetesen érvényesített megközelítési módján belül marad. A nemzetközi szervezetek imponáló teljesítményét jó lett volna *egyben* látni. Annál is inkább, mert az értekezés természetes módon sok számadattal operál. Néhány táblázat tehát a

függelékben mintegy tovább szintetizálta volna a mondandót a számok nyelvén is. Egyben még szemléletesebbé tett volna képet. A következőkre gondolok:

- a magyar menekültek összlétszáma az elsődleges célországokban
- a menekültek eloszlása a másodlagos (végső) célországokban
- összesített szállítási adatok
- a visszatérők száma, külön a kényes témát jelentő fiatalok menekülteké
- a család egyesítés céljából Magyarországról kiengedettek száma
- a magyar menekültekre fordított összes pénz összege, eredete, a pénzügyi mozgások dinamikája stb.

Meglehet, mindez az adatok hiányosságai vagy nehezen összehasonlítható volta miatt úgyszólván megoldhatatlan. De itt lenne a jó alkalom a különböző források és feldolgozások adatainak összehasonlítására. Anélkül persze, hogy lehetetlen feladatot, *a végső számokat* kérnénk számon a disszerenstől. A hiány azért is fájó és furcsa, mert Kecskés Gusztáv 2020-ban megjelent, a Vöröskereszt magyar menekültügyben folytatott tevékenységével foglalkozó könyvében nem kevesebb mint húsz oldalnyi, mintaszerűen összeállított függelék, a különféle táblázatokon kívül grafikonok, térkép, hivatal szervezeti ábra található!

A másik hiányérzetet legegyszerűbben úgy tudnám megfogalmazni, hogy a dolgozat címe és az elmondott történet jellege között ellentmondás feszül. Kecskés Gusztáv ugyanis a *magyar menekültek befogadását* írta a címlapra. Fentebb említett alapkérdései (csak emlékeztetőül: *mivel magyarítható e nemzetközi humanitárius akció rendkívüli gyorsasága és sikere? Mely intézményes szereplőkkel és hogyan zajlott le? Milyen hatással volt a nemzetközi menekültbefogadási rendszer későbbi fejlődésére?*) persze sokkal pontosabban meghatározzák műve tárgyát; és meg is válaszolja őket. Az olvasó mégsem tud szabadulni az érzéstől: ez a könyv a magyar menekültek bürokratikus befogadását, „kezelését” meséli el, és úgyszólván csak azt. Ám elegendő-e, ha azok, akikről mégis csak ez az egész szól, csupán ritkán felbukkanó, halovány illusztrációk? Lehetséges-e kétszáz ezer *ember* történetét csupán az őket nyilvántartásba vevő, szállással, étkezéssel, jogsegéllyel, munkával, új hazával ellátó, oda elirányító-elszállító imponáló gépezet belső perspektívájából ábrázolni? A magyar hatóságokkal gyerekeikről, szüleikről, hozzátartozóikról alkudozó hivatalnokok sorai, higgadt összegzései vajon érzékeltik-e a drámákat, tragédiákat? (És ugyanígy említhető lenne a gépezet főszereplőinek viszonylagos arctalansága is.)

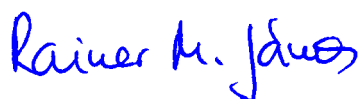
Ez a hiány tehát a kontextussal, illetve az elemzői perspektívával kapcsolatos. És annál furcsább, mert a menekülés *egykorú* történeteinek se szeri, se száma. A sajtó és a média – amelyet távolról sem csupán a szervezetek tudatos kommunikációja vagy az ellenoldali

propaganda határozott meg – bő terjedelemben foglalkozott velük. Szemben a hazai megtorlás fedett terepével a magyar menekült, mint a forradalom leverésének áldozata egy nyílt diszkurzív térben jelent meg. Ez a figyelem, melyben a nyugati közvélemény szolidaritása is megmutatkozott, nyilván hatott az itt ábrázolt nemzetközi szervezetekre – akik, mint Kecskés Gusztáv kiválóan rámutat, ezt érzékelve maguk is megpróbálkoztak a közvélemény befolyásolásával. Saját magukat, de a magyar menekültek ügyét is próbálták a *saját szervezeti-politikai érdekeiknek megfelelően* pozicionálni az említett térben.

Kérdőjelek tehát elhelyezhetők a margón – abban a reményben, hogy Kecskés Gusztáv folytatja majd munkáját, meglehet, ezen a szövegen, avagy egy másikat ír. Ami a jelen munkát illeti, az opponens kötelessége, hogy a Magyar Tudományos Akadémia doktora cím odaítélése szempontjából mérlegelje azt. Kecskés Gusztáv értekezése széles, korábban feldolgozatlan forrásbázison alapuló tudós mű, amely érdemben gazdagítja ismereteinket huszadik századi történelmünk egyik fontos eseményéről. Ez a történet napjainkban különös jelentőséggel és jelentéssel bír. A *migránsokról* szóló rosszízű, álságos diskurzusok korában élünk. Szinte felemelő érzés tehát olyan történetet olvasni, tudósítást másik történelmi korszakból, amelyben a Hivatal végsőleg valóban az emberekért tevékenykedett.

Az értekezést nyilvános vitára alkalmasnak tartom és az MTA doktora cím odaítélését javasolom.

Budapest, 2021. szeptember 23.

Rainer M. János

egyetemi tanár, az MTA lev. tagja